

نقش معماری بومی روستاهای عرب‌نشین خوزستان در توسعه بوم‌گردی با تأکید بر قابلیت‌های کالبدی، فرهنگی و خدماتی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۶

کد مقاله: ۷۲۶۱۹

عبداله جاسمی^{۱*}، محمدعلی کاظم زاده رائف^۲،
صبا میردیریکوندی^۳

چکیده

معماری بومی روستایی می‌تواند نقش بسزایی در حفظ محیط‌زیست و آشنایی با هنر و معماری منطقه فراهم نماید. روستاهای جلگه‌ای خوزستان که غالباً سکونتگاه اعراب خوزستان در آن‌ها قرار دارد. دارای قابلیت مناسبی در جذب گردشگر هستند. این معماری با عنایت به دسترسی به منابع طبیعی محیط، پوشش‌های گیاهی اقلیم گرم و همچنین با تکیه بر فرهنگ، هنر و دانش بومی، منجر به خلق آثاری همساز با شرایط اقلیمی و جغرافیایی، شده است. که ضمن تعامل با طبیعت، جزء شاهکارهای سازه و معماری بومی ایران و خاورمیانه محسوب می‌گردند. در این پژوهش سعی شده، ضمن بررسی اجمالی فرهنگ و هنر اقوام عرب خوزستان و تجارب بوم‌گردی در ایران، به نقش معماری بومی روستاهای جلگه‌ای خوزستان و تأثیر عوامل آن در توسعه بوم‌گردی در این مناطق پرداخته شود. روش‌های تحقیق، شیوه پیمایشی و توصیفی تحلیلی می‌باشد که گردآوری اطلاعات در آن‌ها از طریق حضور میدانی و مصاحبه با ساکنین بومی روستاهای جلگه‌ای، متخصصین و بررسی منابع مکتوب و رایانه‌ای در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، نشریه‌های مرتبط و وبسایت‌های علمی پژوهشی مرتبط با موضوع، انجام گردیده است.

واژگان کلیدی: معماری بومی، روستاهای منطقه جلگه‌ای خوزستان، گردشگری فرهنگی، بوم‌گردی

۱- مهندس معمار- دانش آموخته مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران (نویسنده مسئول)
jasemiabdullah@gmail.com

۲- عضو هیأت علمی گروه آموزشی مهندسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران

۳- مدرس مدعو گروه آموزشی مهندسی معماری مؤسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، ایران

۱- مقدمه

سرزمینی که ما امروز آن را خوزستان می‌نامیم تاریخی بس دراز دارد و تاریخ آن چند هزار سال بیشتر از تاریخ ایران است. اولین ساکنان این سرزمین، عیلامی‌ها بودند که یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های بشری را در این منطقه بنا نهاده اند (قیم، ۱۳۹۳: ۷۸). به اعتقاد برخی از تاریخ نگاران، حضور مردم عرب در ایران را باید در دوره تمدن عیلامی‌ها جست جو کرد. برخی دیگر از پژوهشگران، حضور عرب‌ها را در ایران با مهاجرت آریایی‌ها به این سرزمین هم‌زمان می‌دانند (قیم، ۱۳۸۰: ۱۸۹). به نظر می‌رسد، بسیاری از نقوش و معماری و فرهنگ (سنن عیلامی هنوز در میان مردم عرب خوزستان یافت می‌شود) فرج اله چعب، ۱۳۹۵: ۹). معماری بومی نوعی معماری اجتماعی براساس فرهنگی است که بر آن جامعه حاکم است و به دست مردم بومی شکل گرفته و هویت خود را حفظ کرده است و از ارزش‌ها و باورهای مردمی، آداب و رسوم، روحیه و احساسات، اندیشه و عقیده، ذوق و سلیقه و هنر مردمان آن منطقه نشئت گرفته است (رئیس‌ی نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۴).

سکونتگاه‌های روستایی به لحاظ موقعیت مکانی و داشتن عناصر مهم جذب گردشگر، مانند مناظر طبیعی، آثار باستانی، تنوع اقلیمی، آداب و سنن اجتماعی، معماری بومی - محلی و غیره ظرفیت مناسبی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری دارند و بر این اساس گردشگری روستایی می‌تواند بخش عمده‌ای از مشکلات اقتصادی نواحی روستای کشور، را همچون بیکاری و فقر مرتفع سازد (قوچانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۵۵). و حضور این صنعت در روستاها می‌تواند به عدالت اجتماعی و توسعه شایسته و پایدار در روستاها دست یافت، زیرا توسعه پایدار روستاها خود زمینه ساز توسعه پایدار کشور است (قدیری معصوم، ۱۳۹۹: ۲۴). در این میان بوم گردی، ارزشمندترین شاخه گردشگری است که قصد دارد به شیوه خردمندانه‌ای با کمترین اثر منفی بر طبیعت و فرهنگ منطقه، بیشترین بهره را برای آن داشته باشد. وجود اقامتگاه‌های مناسب برای علاقه‌مندان به بوم گردی، جزء نیازهای مهم این نوع سفرها محسوب می‌شود (مشبکی اصفهانی و غفاری، ۱۴۰۰: ۲).

توسعه بوم گردی و گردشگری با توجه به معماری بومی - محلی، برای نواحی روستایی که دارای توان بالقوه برای گسترش این صنعت دارا می‌باشند. از طرفی اگر گردشگری روستایی به نحوی مناسب و برنامه ریزی شده و منطبق با معیارهای زیست محیطی مدیریت گردند، می‌تواند محرکی در فرآیند توسعه یافتگی و حصول به پایداری توسعه در نواحی روستایی و نیز پایداری جوامع محلی در کلیه زیر شاخه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و همچنین خود فعالیت گردشگری باشد. (چهارطاقی و ممتحن، ۱۳۹۵: ۲) می‌توان گفت معماری بومی روستاهای جلگه‌ای خوزستان با قابلیت‌های کالبدی، فرهنگی و خدماتی می‌تواند نقش بسزایی در رونق بوم گردی داشته باشد.

سؤال تحقیق: معماری بناهای روستایی در مناطق جلگه‌ای خوزستان تا چه میزان در رونق بوم گردی در این مناطق موثر اند؟

۱-۱- پیشینه پژوهش

طبق بررسی‌های انجام شده، به طور کلی با وجود منابع مختلف پیرامون عنوان بوم گردی و گردشگری روستایی، منبعی که بتواند نقش معماری بومی روستاهای عرب نشین یا جلگه‌ای خوزستان در توسعه بوم گردی یا مشابه آن را مورد پژوهش قرار دهد، مشاهده نشد. مریم کریمی چهارطاقی به همراه مهدی ممتحن در دو عنوان مقاله به گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی روستا پرداخته‌اند. مهدی مودودی ارخودی و سجاد فردوسی، تبیین نقش بوم گردی در توسعه جوامع روستایی مورد بررسی قرار دادند. منا رستگاریا، اشاره بر امکان سنجی ارتقای کیفی منظر جوامع زیستی حاشیه تالاب‌ها براساس رویکرد اکولوژی ژرف نگر داشته و آن را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است.

۱-۲- مبانی نظری

معماری بومی: شاخه‌ای از معماری بر پایه نیازهای منطقه‌ای، مصالح ساختمانی، شرایط اقلیمی و ارتباط با طبیعت اطراف است که بازتاب سنت‌ها و فرهنگ منطقه‌ای می‌باشد. **روستاها**ی منطقه **جلگه‌ای خوزستان:** خوزستان دارای سه منطقه کوهستانی، کوهپایه‌ای و جلگه‌ای است. روستاهای زیادی در منطقه جلگه‌ای می‌باشند که امکان قابل توجهی جهت گردشگری دارند. **گردشگری:** گردشگری مجموعه تعامل‌هایی است که در فرآیند جذب و مهمان‌داری، بین توریست‌ها و مردم محلی برقرار می‌شود. **بوم گردی:** بوم گردی نوع خاصی از گردشگری است که با انگیزه حفاظت از محیط طبیعی و حمایت از اجتماعات محلی شکل می‌گیرد.

۲- نگاهی به فرهنگ و هنر اقوام عرب خوزستان

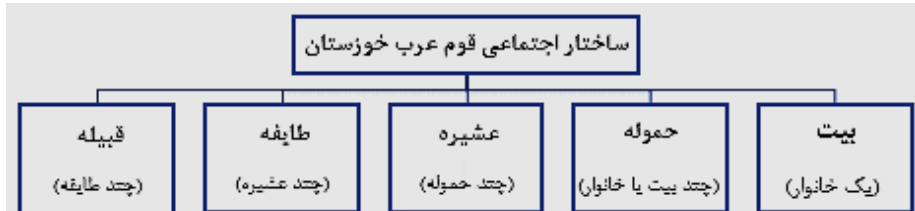
آنچه رفتار فردی و اجتماعی انسان‌ها را می‌سازد، متأثر از اوضاع فرهنگی آدمیان است. بدیهی است که این اوضاع فرهنگی از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر در جریان تحولات تاریخی تغییر می‌یابد. رابطه فرهنگ محلی و فرهنگ عمومی از جمله مسائل بسیار مهم در هر جامعه است. فرهنگ و هنر همواره دارای برهم کنش‌های فراوانی بوده‌اند و هرگز نمی‌توان تأثیر فرهنگ یک منطقه را بر هنر و معماری آن منطقه منکر شد و نادیده گرفت (حیاتی، ۱۳۹۵: ۱-۷).

۲-۱- انواع فرهنگ

۲-۱-۱- ساختار اجتماعی قومی

با توجه به غلبه زندگی شهرنشینی و روستائینشی در جامعه عرب خوزستان و اندک بودن جمعیت کوچ‌رو، اطلاق نام "عشایر" به مردم این منطقه مغایرت دارد. آنچه در بافت اجتماعی جریان دارد، وجود روابط عشیره‌ای است. که تاکنون نقش بازدارنده‌ای را در پیشرفت و تعالی فرهنگی و اجتماعی این منطقه ایفا کرده است. هرچند سازمان اجتماعی جامعه قومی عرب خصلت سنتی خود را تا حدود زیادی از دست داده است اما در عین حال این سازمان دارای تقسیماتی است: (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۲ و ۲۱۳)

دیگرام ۱- ساختار اجتماعی قومی عرب خوزستان، (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۳ و ۲۱۴)

۲-۱-۲- زبان و مذهب

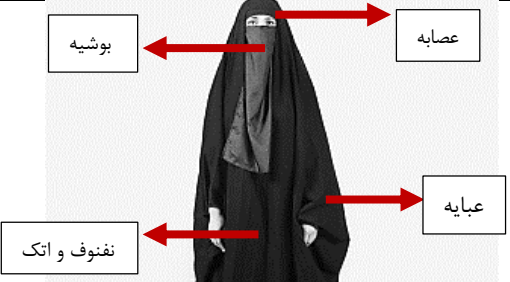
زبان مهم‌ترین عامل هویت قومی و همبستگی و وحدت میان مردم عرب ایران است. زبان مردم عرب خوزستان عربی است. مذهب از جمله عوامل وحدت بخش در میان مردم عرب ایران که نقش مهمی در تشکیل و تکوین هویت قومی آن‌ها دارد، بیش از ۹۹٪ مردم عرب خوزستان شیعه اثنی عشری هستند (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۲-۲۲۱).

۲-۱-۳- آداب و رسوم مردم عرب

۲-۱-۳-۱- لباس محلی

لباس، صرف‌نظر از کارکرد، به مثابه محافظ بدن، در برابر عوامل جوی از وجه فرهنگی برخوردار است. این پدیده فرهنگی هنری، متناسب با فرهنگ و جغرافیای اقوام و ملل، در هر نقطه از جهان به شکلی متفاوت نظام می‌یابد (یاسینی، ۱۳۹۶: ۱۸۶). عناصر اصلی پوشاک سنتی زنان ایران با ویژگی‌های خاص آن‌ها را می‌توان در سه گروه اصلی مطالعه کرد که عبارت‌اند از: سرجامه‌ها، تنجانه‌ها و پاجامه‌ها. پوشاکی که برای پوشاندن روی و موی یا کل اندام استفاده می‌شود (یاسینی، ۱۳۹۶: ۱۸۸).

جدول ۱: لباس محلی، دربرگرفته از: (یاسینی، ۱۳۹۶: ۱۹۹) و (باوی، ۱۴۰۰: ۶-۵۲)
منبع تصاویر: (فرج اله جعب، ۱۳۹۵: ۱۲۹، ۴۴، ۱۹) seemorgh.com, basmatt.com. تحلیل: نگارندگان

	 مردم عیلام مندایی	سری پوش لاطیه (کلاه کوچک)، عقال (برای نگه داشتن چفیه)، چفیه (سربند رایج در سه رنگ، آبی و قرمز و سیاه و سفید)	مردان
	 مجسمه مرد نیایشگر	تن پوش بشت (عبای مردانه) دشداتسه، (پیراهن بلند سرتاپا پوشیده)	
		پا پوش گیوه و انعال (دمپایی)	
	عصابه بوشیه	سر جامه عصابه (پارچه دورسر)، بوشیه (پارچه نازک برای پوشاندن چهره)، شبلیه (نوعی روسری)	زنان
	عبایه نفنوف و اتک	تن جامه اتک (پارچه نازک زیر نفنوف)، نفنوف (پیراهن بلند)، ثوب (توری بعد عبایه)، عبایه (چادری سیاه)	
	پا جامه اتعال (دمپایی)	زیورآلات و خالکوبی زیورآلات خضرم، تمیمه خلخال، مگدس (النگو)، چلاب، تراچی (گوشواره، انیوم، خالکوبی)	

۱-۲-۳- آیین سنتی و مراودات اجتماعی و غذای محلی

یکی از رسم های مهم بین قوم عرب در خوزستان رسم قهوه خوردن است. اغلب در مضيف با قهوه از مهمانان پذیرایی می کنند. به این صورت که دانه های قهوه را در ظرفی (تصویر ۲) روی حرارت تفت می دهند و در دله ظرف مخصوص دم کردن قهوه در منقل ها ساخت دست بوده و قهوه تلخ و غلیظ آماده می کنند. و از مهمانان پذیرایی می کنند. به این نحو که میزبان با دست راست، قهوه را در فنجان می ریزد و مهمان هم باید با دست راست فنجان را بردارد. و بعد از میل قهوه اگر فنجان را تکان دهد یعنی دیگر قهوه نمی خواهد اما اگر فنجان را تکان ندهد یعنی باز هم میل به خوردن قهوه دارد (تا سه مرتبه) (قهوه دادن از فرد بزرگ مجلس و در ادامه از سمت راست آن شروع می شود به طوری که به نفر سمت چپ فرد بزرگ مجلس خاتمه یابد) (باوی، ۱۴۰۰: ۵۹-۶۴).

تصویر ۳: هاون و مبرد قهوه

تصویر ۲: محماس (تاوه قاشق تفت دون قهوه سبز)
منابع تصاویر: bartarinha.ir, eliron.ir

تصویر ۱: دله و فنجان

از خصلت های عرب ها مهمان نوازی آن ها است. طلاق در میان زنان عرب مرسوم نیست و آن را مذموم می دانند. در میان مردم عرب خوزستان و به ویژه در روستاها حل و فصل اختلافات و منازعات از طریق "فصل انجام می گیرد فصل" به معنی فیصله بخشیدن به نزاع ها است (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۲-۲۲۱). در میان مردم عرب، پیوندهای خونی مستحکمی وجود دارد و به ویژه در مراسم فاتحه خوانی یکدیگر حضور فعال دارند. مهم ترین عید مردم عرب خوزستان، عید فطر است که مراسم آن را با شکوه خاصی برگزار می کنند (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۲-۲۲۱) یزله یک آیین سنتی بسیار قدیمی است با نام هوسه (شعرخوانی یا تعزیه گو) نیز

شناخته می شود. یک مراسم رقص و پایکوبی (باوی، ۱۴۰۰: ۵۹-۶۴). قرقیعیان این مراسم که کودکان علاقه خاصی به آیین دارند و با پوشیدن لباس محلی و کیسه به دست، به خانه همسایه رفته و از صاحب خانه ها طلب شیرینی و هدایا می کنند. مردم خوزستان بدلیل نزدیک بودن به دریا علاقه ی زیادی به طبخ غذاهای دریایی دارند و خیلی از غذاهای بومی خود را با انواع ماهی و جانوران دریایی طبخ می کنند(غذاها: ماهی حشو کبابی، خورشت بامیه و مفتح گوشت و...) (باوی، ۱۴۰۰: ۵۹-۶۹).

تصویر ۷: مفتح

تصویر ۶: قرقیعیان

تصویر ۴: مراسم عید فطر تصویر ۵: رقص و یزله و هوسه

منابع تصاویر: farsnews.ir dastsecond.ir mashreghnews.ir

۲-۱-۴- شعر و ادبیات

نزد مردم عرب خوزستان شعر و شاعری از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است. علاقه و میل آن‌ها به شعرسرایی و احترام خاص آن‌ها به شاعر، بیان گر منزلت و شأن شعر در میان آنان است (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۲-۲۲۱).

۲-۲- انواع هنرها و معماری بومی - محلی

۲-۲-۱- هنرهای محلی

اقوام مختلف در ایران دارای فرهنگ و آداب و رسوم و هنرهای خاصی هستند. هنر صنایع دستی و معماری به عنوان یک هنر مردمی باید پاسخگوی آن باشد. البته توجه به قومیت‌ها یکی از مسائلی است که در همه زمینه‌ها از جمله زمینه فرهنگی اهمیت فراوان دارد (حیاتی، ۱۳۹۵: ۲۱).

دیگرام ۲- انواع هنرها محلی عرب خوزستان، (کلاه کج و بنی تمیم، ۱۴۰۱: ۵۹)، (فرج اله جعب، ۱۳۹۵: ۱۲۹، ۴۴، ۱۹)
تحلیل: نگارندگان

۲-۲-۱-۱- صنایع دستی

برای مردمی که در طول تاریخ با درخت نخل زیسته اند، به جز ارزش نمادین این درخت و معناهای مشترک آن، محصولات به دست آمده از اینگونه گیاهی نیز، همواره ارزشمند و کاربردی بوده است. این همزیستی دیرینه و نیز تقدس برآمده از ارزش ویژه درخت نخل یکی از دلایلی بوده که نخل داران حصیرباف عرب خوزستان، کمتر از بخش مرغوب نخل که به زبان آن مردم «قلب» نام دارد، در دست بافته های حصیری خود بهره ببرند. در نتیجه عمده محصولات حصیری این مردم، اقلامی است که از بخش نامرغوب یا دور ریز نخل به نام «سعف» به دست آمده است (کلاه کج و بنی تمیم، ۱۴۰۱: ۵۹). (طبق تحقیقات میدانی: در بوربافی بافی، ابتدا با داس نی را جمع آوری و پوست دور نی را در آورده و از وسط نی را می شکافند و آن را با وسیله مخصوص کوبنده و تاروپود را به هم می بافند، در صنایع دستی، آن‌ها را با استفاده از سعف، عثگ نخل و دور ریز نخل، وسایلی چون زنبیل، جارو، کلاه، قابلمه یا سبد نان، ظرف های شیرینی و میوه و قاشق، سفره، زیرقابلمه و... با بندهای نایلونی، کاموا و یا رنگ تزئین می کنند.)

تصویر ۱۱: چهار بخش نخل
تحلیل: نگارندگان

تصویر ۱۰: نقوش صنایع (کلاه کج و بنی تمیم، ۱۴۰۱: ۶۵ و ۶۹)
منابع: miraskhz.ir و

تصویر ۹: صنایع دستی
تصویر ۸: بوریا بافی برای حصیر بافان

۲-۱-۲-۲- علائم و نشانه‌ها (خالکوبی و قالب‌بافی)

اساساً خالکوبی به دو منظور، درمانی و تزئینی انجام می‌شود. کثرت نقوش خالکوبی روی بدن زنان و مردان عرب به گونه‌ای است که بر چهره‌ی هر زن عرب لااقل یک خال در پیشانی یا یک صلیب روی چانه یا خطی ممتد روی ابرو آن‌ها مشاهده می‌شود. نکته‌ای که در مورد خالکوبی وجود دارد و در نگاه اول شاید کمتر به ذهن انسان متبادر شود، وجود نوعی ابهام است. که شاید با کمی تفسیر و تحلیل بتوان آن را روشن نمود. مردم صنعت گر شوش (قدیم) با نگاهی تیزبین در تاروپود بافته عنکبوت و یا آشیانه بافت خانه‌های پرندگان، بافندگی را آموختند (فرج اله جعب، ۱۳۹۵: ۱۲۹، ۹۳، ۴۴، ۵۵).

تصویر ۱۲ و ۱۳: خالکوبی زنان عرب
تصویر ۱۴: قالبی بافی زنان بنی لام شوش
تصویر ۱۵: تجرید و تحلیل نقوش
منابع: (فرج اله جعب، ۱۳۹۵: ۷۰، ۸۴، ۹۵) تحلیل: نگارندگان

دیاگرام ۳: تقسیم بندی علائم و نشانه‌ها منبع: نگارندگان

۲-۲-۲- معماری بومی

در تمدن‌ها و فرهنگ‌های خوزستان از عهد باستان تا دوره‌ی معاصر، با در دسترسی به منابع طبیعی و پوشش گیاهی متنوع و متناسب با اقلیم گرم، قادر به خلق معماری و سازه‌هایی مطابق با شرایط اقلیمی شده‌اند، که ضمن همسازی و تعامل با طبیعت، جزء شاهکارهای سازه و معماری بومی جهان محسوب می‌شوند (جاسمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱).

دیاگرام ۴: معماری بومی - محلی، ترکیب: آب هور، نی (نیزار) و انسان منبع: نگارندگان

۲-۲-۱- سازه نی، مضیف(بیت القصب)

به نقل از حسین فرج اله چعب: این سبک خانه سازی قدمتی ۶۵۰۰ ساله در هور العظیم حویزه و جنوب عراق و هور الفلاحیه(شادگان) دارد. که درکتیبه های و نقوش سومری نقش بسته اند. بیت القصب خانه هایی که از نی های هور با مهارت و استادی و ظرافت خاصی طراحی و اجرا می شوند. مردم هورنشین در هویزه و شادگان و جنوب عراق به عنوان مضیف(اتاق پذیرایی و نشیمن) آن را مورد استفاده قرار می دهند. بیت القصب نیاز به کولر و وسایل خنک کننده ندارد. چون طریقه ساخت آن به گونه ای است که جریان هوا باعث خنک شدن درون بیت القصب(مضیف) می شود. و جزء قدیم ترین سبک خانه سازی بشر است که می بایست درحفظ سبک ساخت آن تلاش های بیشتری صورت بگیرد(جاسمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳).

تصویر ۱۸: پلان کلی

تصویر ۱۷: نمایی از سازه و حریم فضایی

تصویر ۱۶: نمای ورودی

نوعی بادبند در بین دو ستون

تیرهای شبکه بندی

پوسته از نی

اجرا به سبک طاق و تویزه

سازه از نی

تصویر ۱۹ و ۲۰ و ۲۱: سازه کلی مضیف

مرکزیت بنا با منقل گلی

طاقچه

دریچه باز در قسمت باین سازه

پنجره جهت کنترل ورود باد و نور

تصویر ۲۴: فضای داخلی

تصویر ۲۳: دریچه زیرین

تصویر ۲۲: پنجره و نمای ورودی

منبع: (tasnimnews.com) تحلیل: نگارندگان

جدول ۲- قابلیت سنجی استفاده کلی از گونه های گیاهی شاخص خوزستان در معماری، (جاسمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۱)

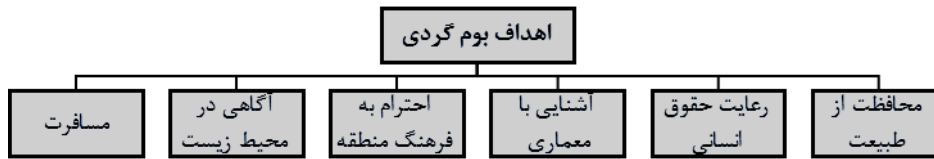
گونه گیاهی شاخص	قابلیت کاربرد فرم	قابلیت کاربرد ساختار	قابلیت کاربرد پروسه رشد
درخت نخل	✓	✓	✓
گیاه نی	✓	✓	x

۳- تجارب بوم گردی در ایران

بوم گردی نوع خاصی از گردشگری است که با انگیزه حفاظت از محیط طبیعی و حمایت از اجتماعات محلی شکل می گیرد. طبق تعریف بین المللی اقامتگاه بوم گردی، یک اقامتگاه دارای برچسب زیست محیطی است که اصول بوم گردی را برآورده می کند. اقامتگاه بوم گردی، اقامتگاه هایی که در محیط بکر طبیعی، بافت های روستایی و بافت تاریخی شهرها با رعایت بالاترین سطح ممکن ضوابط زیست محیطی و به شکل سازگار با معماری بومی و سیمای طبیعی منطقه احداث شده و ضمن حداکثر تعامل

با جامعه محلی، زمینه حضور و اقامت گردشگران را با کیفیتی قابل قبول و تعریف شده فراهم می کنند. (شاه وردی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۲)

دیاگرام ۵- اهداف بوم گردی، برگرفته از: مشبکی اصفهانی و غفاری، تحلیل: نگارندگان

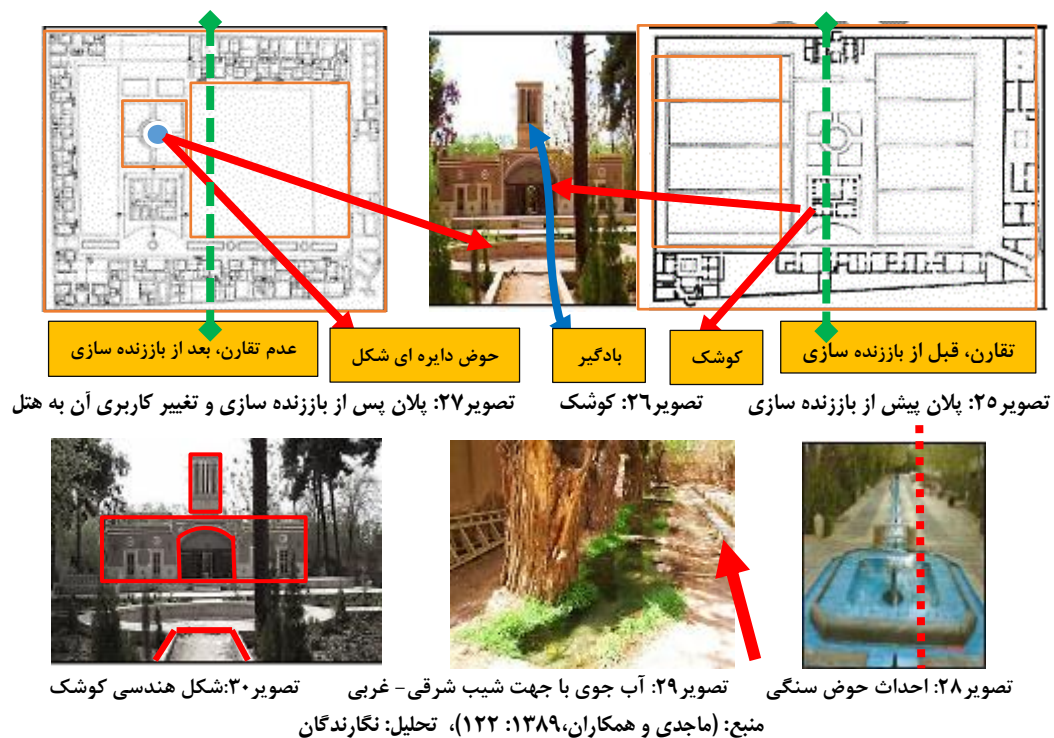
۱-۳- ویژگی های معماری و برنامه های فرهنگی - اجتماعی

ویژگی معماری اقامتگاه ها بوم گردی به ویژه ساختار کالبدی آن، تأثیرات مهمی در افزایش یا کاهش گردشگران و میزان استقبال از فضاهای بوم گردی و همچنین تأثیرات آن بر میزان اشتغال افراد، توسعه مناطق روستایی و مشارکت مردمی دارد. ساختار اقامتگاه های بوم گردی بیان کننده عوامل و عناصر معماری این اقامتگاه که نقش آن ها در توسعه بوم گردی و افزایش کارآفرینی به عنوان عوامل تأثیرگذار در توسعه مقصد بوم گردی بر پایه اصول معماری اقامتگاه همواره الزامی است (رستم پیشه و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۲).

۲-۳- نمونه های موردی در ایران

۱-۲-۳- کاروانسرا مشیر یزد

این بنای تاریخی که در حال حاضر هتل باغ مشیرالممالک نامیده می شود را می توان از نمونه بارز باززنده سازی دانست. و کاربرد دقیق و حساب شده فضاها و بهره گیری مناسب از آن ها نشان از طراحی هوشمندانه معمار و نیز دقت احیاگر این بنا دارد، به طوری که می توان به عنوان مصداقی بارز از معماری تاریخی یزد با کاربرد سکونت موقت نام برد (ماجدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۲).

۳-۲-۲- اقامتگاه ماجرا، قشم، هرمزگان

اقامتگاه ماجرا، در ضلع غربی جزیره قشم با فاصله ی ۵۰ متری از خط دریا بنا شده است. و در اطراف این اقامتگاه هیچ بنای قدیمی و یا جدیدی وجود ندارد. این پروژه خلاقیت نادر خلیلی را در به کارگیری خاک در سکونتگاه های دائمی به روز می کند. این اقامتگاه به صورت گسترده بنا شده دسترس در برخی از فضاها به صورت تو در تو می باشد (پورا اعتماد و نیک قدم، ۱۴۰۰: ۶۳).

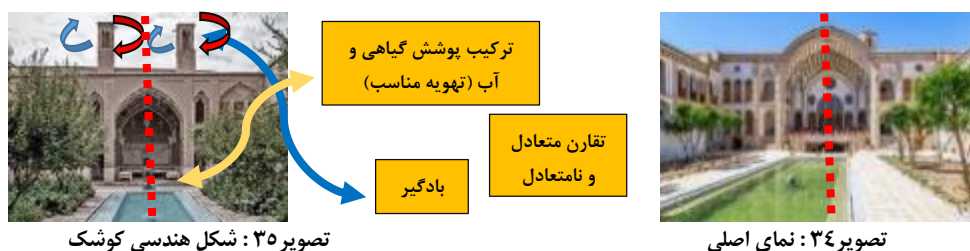

تصویر ۳۲ و ۳۳: عکس هوایی از اقامتگاه ماجرا- هرمز
منبع: (پورا اعتماد و نیک قدم، ۱۴۰۰: ۶۴) ، تحلیل: نگارندگان

طراحی این بنا به شکلی است که در صورت نیاز امکان گسترش داشته باشد. مصالح عمده استفاده شده در این بنا ماسه و سیمان می باشد (شیوه ی ابر خشت نادر خلیلی) مرکز و شمال سایت حیاطی به عنوان مفصل ارتباطی به فضاها وجود دارد. سقف این بنا به صورت گنبدی تک لایه می باشد. با توجه به تصاویر موجود پنجره های زیادی بر روی اتاق ها دیده نمی شود. این بنا با رنگ های آبی، زرد، قرمز و سبز رنگ آمیزی شده اند رنگ سبز مربوط به فضاهای اسکان میهمانان و تا جای ممکن معمار سعی داشته که از گستردگی فضاها جلوگیری کند. تا شناسایی فضاها برای افرادی که در مجموعه حضور دارند ساده تر باشد. فضاهای خدماتی نظیر رستوران در جنوب غربی و فضاهای خدماتی خصوصی تر و چسبیده به فضای پذیرش و انتظار. فضاهای اسکان از فضاهای خدماتی فاصله گرفته تا دارای امنیت و آرامش بیشتری باشند (پورا اعتماد و نیک قدم، ۱۴۰۰: ۶۴).

۳-۲-۳- خانه عامری ها کاشان

یکی از جاذبه های دیدنی شهر کاشان خانه عامری ها است که جاذبه از سال ۱۳۹۳ به یک اقامتگاه تبدیل شده است. این خانه شامل یکی از بلندترین بادگیرهای کاشان است. که این نکته از ویژگی های جالب این خانه سنتی به شمار می رود. تالار آینه در مجموعه خانه عامری به رستورانی تبدیل گشته و مهمانان داخل اقامتگاه و یا خارج از آن می توانند. غذاهای متنوع و لذت بخشی را صرف کنند. در این مجموعه غرفه هایی برای فروش محصولات متنوع محلی نیز وجود دارد که برای خرید سوغاتی حائز اهمیت هستند. نوع معماری در شهر کاشان، به صورت معماری مناطق گرم و خشک کشور می باشد. ویژگی معماری خانه عامری ها: طرح مشبک درها و نورگیرها، استفاده از رنگ های طبیعی و روشن، قرارگیری تابستان نشین در جبهه جنوبی و زمستان نشین در جبهه شمالی حیاط، استفاده از اختلاف فشار در بادگیر، کنترل بادگیرها و بسته شدن به موقع گودال باغچه (گرچی مهلبانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۶).

منبع: (گرچی مهلبانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۶) ، تحلیل: نگارندگان

این اقامتگاه‌ها به طور معمول در خانه‌های قدیمی بازسازی شده یا در بناهای جدید مشابه الگوهای سنتی هر منطقه راه اندازی می‌شود. اقامتگاه‌های بوم‌گردی مجموعه‌ای از عناصر مبتنی بر ویژگی‌های مکانی-فضایی و فرهنگی-اجتماعی مقصد نظیر غذا، صنایع دستی، فرهنگ محلی و غیره ارائه می‌دهند؛ به گونه‌ای که مکان فیزیکی اقامتگاه‌ها به دلیل سبک معماری و مصالح ارگانیک به کاررفته در ساختمان، طراحی داخلی و مبلمان بومی و همچنین فعالیت‌های تعریف شده در آن، به نوعی یک اکوموزه بوده و خود یک "جاذبه" گردشگری محسوب می‌شود (شاه‌وردی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۲).

جدول ۳- ویژگی‌های معماری و برنامه‌های فرهنگی-اجتماعی بناهای بوم‌گردی، تحلیل: نگارندگان

بنا (اقامتگاه)	ویژگی‌های معماری	برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی
کاروانسرا مشیر یزد	دارای کوشک یا ساختمان اصلی، بادگیر، حوض آب، در گذشته آب شرب از قنات بود ولی الان از سیستم آب رسانی است، وجود باغ	کاربری هتل باغ و مهمانسرا، غذاخوری دسته‌جمعی و غذای محلی
اقامتگاه ماجرا، قشم، هرمزگان	فضاها به صورت تو در تو، عدم تعدد پنجره، بنا با رنگ‌های آبی، زرد، قرمز و سبز رنگ و انحنا و قوسی سقف	کاربری استراحتگاه در نزدیکی دریا، رستوران،
خانه‌های عامری‌ها کاشان	طرح مشبک درها و نورگیرها، استفاده از رنگ‌های طبیعی و روشن، قرارگیری تابستان‌نشین در جبهه جنوبی و زمستان‌نشین در جبهه شمالی حیاط، استفاده از اختلاف فشار در بادگیر، گودال باغچه	کاربری هتل، غذای محلی، غرفه‌هایی برای فروش محصولات متنوع محلی

۴- قابلیت سنجی بوم‌گردی در روستاهای جلگه‌ای خوزستان

۴-۱- روستاهای جلگه‌ای خوزستان

جلگه خوزستان تاریخ طبیعی مشترکی با جلگه بین‌النهرین دارد و تغییرات سطح اساس آب خلیج فارس و رودخانه‌های سرچشمه گرفته از زاگرس است. به سخن دیگر، دو فرآیند آبی رودخانه (برداری) و دیگری پهنه‌ای (دریا) در ایجاد این صحنه مشارکت داشته‌اند (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۹). معماری روستایی ایران به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخگویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط‌زیست مجموعه‌ای همگن و متشکل با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد. این هویت از نفس سکونت و شیوه زیست در روستا نشأت می‌گیرد (سرتیپی پور، ۱۳۸۴: ۴۴).

تصویر ۳۶: نقشه منطقه جلگه‌ای خوزستان بخش و روستاهای شاخص آن
بر گرفته: waterhouse.ir/tourism، تحلیل: نگارندگان

۴-۱-۱- روستای صراخیه، شادگان

۴-۱-۱-۱- معرفی روستا

صراخیه یکی از روستاهای خوزستان است که در نزدیکی تالاب شادگان در بخش خنافره، دهستان ناصری، واقع شده. این روستا به عنوان یکی از روستاهای هدف گردشگری خوزستان معرفی شده است. این روستا به لحاظ مردم شناسی از اهمیت زیادی برخوردار بوده و می‌تواند بخشی از فرهنگ بومی منطقه را بازگو کند. اهالی روستا عرب و به زبان عربی صحبت می‌کنند و رفت و آمد در این روستا و بین روستا در اطراف، همانند رفت و آمد در ونیز ایتالیا با بلم انجام می‌شود. (کریمی چهارطاقی و ممتحن، ۱۳۹۵: ۹)

۴-۱-۱-۲- چشم اندازهای طبیعی و نحوه دسترسی به روستا

وجود چشم اندازهایی همچون: تالاب شادگان و موج آب، نیزار و نخل، طیور و پرندگان، خانه‌هایی از نی، دام‌ها، قایقرانی و بلم، طلوع و غروب خورشید و... می‌باشد. روستای صراخیه از شرق با روستا رگبه همسایه است (مسیری که به شهر شادگان ختم می‌شود) و از جهات دیگر به وسیله تالاب محدود شده است.

تصویر ۳۷: نقشه هوایی روستای صراخیه از گوگل ارث، تصاویر چشم اندازهای طبیعی و نحوه دسترسی به روستا
منبع: سایت آزاد اینترنتی، تحلیل: نگارندگان

۴-۱-۱-۳- معیشت، اقتصاد و ابزار حمل و نقل

مهم‌ترین مشاغل این روستا: دامداری (بیشتر پرورش گاو میش)، صید ماهی، شکار پرندگان و... می‌باشد و کشاورزی در این روستا انجام نمی‌شود. به دلیل اینکه زمین زراعی وجود ندارد یا فراهم کردن آن به دلیل وجود تالاب ممکن نیست. و البته کرایه بلم و امکان قایقرانی در تالاب برای گردشگران و همچنین فروش صنایع دستی و وجود بقالی از دیگر مشاغل فرعی این روستا می‌باشد. به طور کلی معیشت و اقتصاد روستا وابسته به تالاب است. و ابزار حمل و نقل در بین روستا بلم می‌باشد و به ندرت مشاهده می‌شود از اسب یا قاطر استفاده شود.

تصویر ۴۱: طیور و پرندگان

تصویر ۴۰: بلم یا قایقرانی

تصویر ۳۹: صنایع دستی

تصویر ۳۸: مهار گاو میش

منبع: نگارندگان

۴-۱-۱-۴- معماری بومی

در این روستا، خانه هایی از خشت های بزرگ و کوچک که با دستن صاحبانشان ساخته شده اند یکی از چشم اندازهای دیدنی روستا است. این خانه ها با مصالح در دسترس بومیان ساخته می شوند. از گذشته ها مردمان روستای صراخیه با استفاده از مصالحی همچون خشت گل و نی خانه های خود را بنا می کنند. فضاهای خانه ها همچون سایر خانه ها می باشد و همه ی فضاها در آن تعبیه شده است (کریمی چهارطاقی و ممتحن، ۱۳۹۶: ۸).

استفاده از نیزار و تنه نخل: جهت ایجاد حریم و محدودیت فضایی بناها

نزدیک تالاب جهت صید ماهی یا مضیف

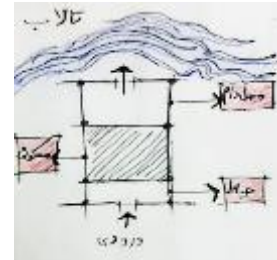
تصویر شماره ۴۳: حریم فضایی

تصویر شماره ۴۲: خانه از نی

محل گاومیش، به طور معمول به تالاب نزدیک است (جهت سیراب کردن گاومیش ها و جلوگیری از حمل و نقل آب)

تصویر ۴۵: محل گاومیش و مسکونی رو به تالاب

تصویر ۴۴: کروکی از پلان مسکونی

ارتفاع بنا نسبت به تالاب

تصویر ۴۷: ارتفاع نسبت به تالاب

آجرنمای ساختمان (به صورت مربع و دورچین کله)

تصویر شماره ۴۶: آجرنما و پنجره ها

منبع تصاویر و تحلیل: نگارندگان

در صراخیه هر کس به شیوه ای خانه ی خود را می سازد. برخی با آجر و بلوک سیمانی و برخی دیگر با گل برخی خانه ها نیز در حصار ی از نی قرار دارند. که فضای اطراف خانه را مشخص می کند (کریمی چهارطاقی و ممتحن، ۱۳۹۶: ۸).

۴-۱-۲- روستای بردیه، سوسنگرد

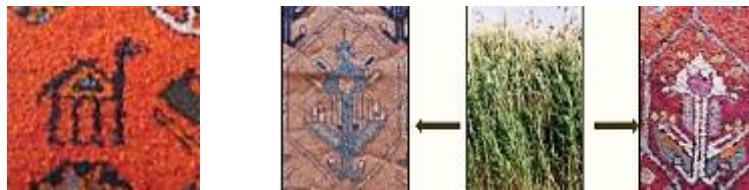
روستای بردیه یک در شهرستان دشت آزادگان (سوسنگرد) و بخش مرکزی و دهستان حومه غربی استان خوزستان واقع می باشد. وضع طبیعی روستای بردیه یک دهستان حومه غربی بصورت دشتی می باشد. و راه زمینی این روستا بصورت جاده آسفالتی می باشد. روستای بردیه بنایی متفاوت و باشکوه از نی ساخته شده دارد. مضیف علاوه بر محلی برای پذیرایی از مهمان (مهمانخانه) عملکردهای دیگری نیز دارد که از آن جمله می توان به برگزاری مراسم خواستگاری حل و فصل اختلافات قومی و قبیله ای، مولودی خوانی مشاعره به زبان عربی برگزاری مراسم اعیاد جشن ها و مراسم سوگواری مذهبی اشاره نمود (قانی و قوامی، ۱۳۹۶: ۲)

تصویر ۴۸: عکس هوایی از گوگل ارث
تصویر ۴۹ و ۵۰: نما و فضای داخل مزیف
منبع: (قانی و قوامی، ۱۳۹۶: ۳)

۴-۱-۲-۱- دست بافت مزیف و نقوش آن در روستای بردیه

در میان دستبافته های مورد استفاده در مزیف روستای بردیه، خوزستان شاهد طرح و نقوش هندسی هستیم و این واقعیت را بیان می کند. که در این آثار هنری علاوه بر فکر و اندیشه آفرینندگان، نقوش نوعی اثر پذیری از شرایط زیست محیطی حاکم است. بافندگان از نمادهای اعتقادی و فرهنگ بومی سرزمین خود الهام گرفته اند و بسیاری از نقش مایه ها را به صورت متفاوت و منحصر به فرد در دستبافته های خود به خصوص در قالی به کار گرفته اند به طوری که هر کدام از این نقوش نشان دهنده مفهوم و برداشتی از واقعیتی طبیعی یا تاریخی است (قانی و قوامی، ۱۳۹۶: ۳).

تصویر ۵۱: نقش مایه انتزاعی شده گیاه نی
تصویر ۵۲: نقش مایه شتر
منبع: (قانی و قوامی، ۱۳۹۶: ۳)

۴-۲- قابلیت سنجی بوم گردی

اصولاً بوم گردی و گردشگری روستایی راه حل کلی برای همه روستاها نیست. بلکه یکی از شیوه هایی که ممکن است آثار اقتصاد مهمی داشته باشد به نوعی می تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه روستایی و کاهش مهاجرت جمعیت روستایی کمک نماید. عده ای بر این باورند گردشگری زمانی از حرکت باز می ماند که تأثیرات زیان آوری بر ارزش های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد. سیاستگذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده اند اما تجربه کافی برای اجرای آن نداشتند (کریمی چهارطاقی و ممتحن، ۱۳۹۶: ۴).

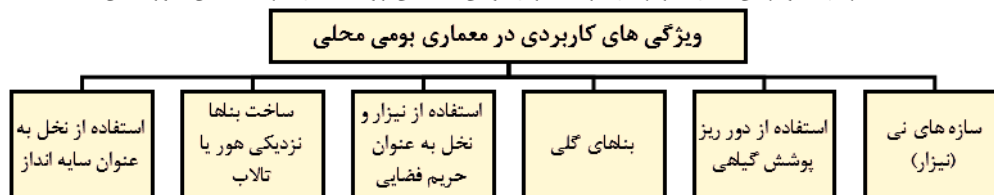
جدول ۴: قابلیت سنجی بوم گردی با استفاده از جدول SWOT. تحلیل: نگارندگان

جدول SWOT	سازنده (نقاط قوت)	مخرب (نقاط ضعف)
عوامل درونی	<ul style="list-style-type: none"> - دارا بودن فرهنگ و معماری بومی - استفاده از مصالح بومی محلی - وجود صنایع دستی - ورود گردشگران 	<ul style="list-style-type: none"> - نبود گورستان در نزدیکی برخی روستاها - عدم وجود اقامتگاه ها برای گردشگران - عدم وجود صنایع - جایگزین شدن مصالح نوین به جای بومی - عدم وجود کشاورزی در برخی روستاها به دلیل عدم نزدیکی به تالاب - امکان حمل و نقل بین روستایی صرفاً با بلم
	<p>فرصت ها</p> <ul style="list-style-type: none"> - وجود مناظر زیبای طبیعی - وجود پرندگان کوچ نموده - وجود حیوانات اهلی 	<p>تهدیدها</p> <ul style="list-style-type: none"> - عدم وجود و محدوده حصار امنیتی در روستایی - آلودگی و محیط زیست (تالاب یا هور و ...) - انتقال آب هور یا تالاب به شهرها - عدم وجود تجهیزات و تسهیلات زیربنایی رفاهی - عدم وجود امکانات کنترل آتش سوزی
عوامل بیرونی		

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مردم عرب خوزستان که اغلب در بخش جلگه‌ای این استان زندگی می‌کنند، با توجه به قدمت قابل توجه فرهنگی، با دسترسی به منابع طبیعی محیط، پوشش‌های گیاهی متنوع و دور ریز آن‌ها، متناسب با اقلیم گرم و مرطوب و همچنین با تکیه بر فرهنگ متنوع به جای مانده از اسلاف خود و با وجود هنر و معماری بومی - محلی، قادر به خلق بناها و سازه‌هایی همساز با شرایط اقلیمی و جغرافیایی شده‌اند، که ضمن تعامل با طبیعت، جزء شاهکارهای سازه و معماری بومی ایران و خاورمیانه محسوب می‌شوند. سکونتگاه‌های روستایی جلگه‌ای نقش بسزایی در حفظ این هنر و معماری بومی و انتقال به نسل‌های پس از خود داشته‌اند.

دیاگرام ۲: ویژگی‌های کاربردی در معماری بومی - محلی روستاهای عرب نشین خوزستان

بومگردی از جمله مباحثی به شمار میرود که توجه به اصول معماری بومی از الزامات آن می‌باشد که در نهایت به پایداری اقتصادی و توسعه آن منطقه می‌انجامد. از این رو معماری بومی به عنوان پاسخی پایدار و مستمر به بستر خود، می‌تواند فرصت مناسبی برای جذب گردشگران فراهم نماید. با عنایت به بررسی‌های صورت گرفته شده و ذکر ویژگی‌های کاربردی در معماری بومی منطقه جلگه‌ای خوزستان، می‌توان ادعا داشت که این معماری محلی با قابلیت‌های کالبدی، فرهنگی و خدماتی می‌تواند نقش بسزایی در رونق بوم گردی با جذب بهینه گردشگران داشته باشد. و بستر گردشگری و بومگردی را برای علاقه‌مندان فراهم سازد. البته در این روستاها کاستی‌ها نظیر: عدم تعمیر و نگهداری مناسب سازه‌های معماری محلی روستاها، عدم برنامه‌ریزی مناسب و عدم پیش‌بینی طرح جامع گردشگری برای بازدید گردشگران، آلودگی‌های زیست محیطی در محیط تالاب، عدم وجود تجهیزات به روز و عدم تأمین اقامتگاه‌های موقت برای گردشگران وجود دارد. که با رفع آن‌ها، شرایط برای رشد و توسعه بوم گردی و گردشگری طبیعی - فرهنگی در این روستاها، مساعدتر خواهد شد.

جدول ۵: نقش معماری بومی روستاهای جلگه‌ای (عرب نشین) خوزستان در توسعه بوم گردی

ردیف	تأثیرات معماری بومی روستاهای جلگه‌ای خوزستان در توسعه بوم گردی
۱	ترویج فرهنگ بومی و معرفی هنر و معماری منطقه
۲	گسترش طرح جامع گردشگری و بازدید گردشگران
۳	امکان ایجاد اقامتگاه‌های موقت با معماری بومی محلی موجود
۴	امکان ارتقاء کیفیت مناظر زیستی روستاهای جلگه‌ای
۵	ارتقاء سطح کیفیت زندگی روستایی
۶	پایداری اقتصادی و توسعه در منطقه
۷	ترغیب برای مرمت، احیاء و بازسازنده سازی معماری و بافت بومی روستاها

منابع

- پورا اعتماد، معین و نیک قدم، نیلوفر (۱۴۰۰)، ارزیابی سازگاری اقلیمی اقامتگاه‌های بومگردی جزیره‌های قشم، هرمز و هنگام، معماری‌شناسی، شماره ۲۱.
- حیاتی، حدیث و میرجانی ارجنان، حمید و توکلی، علیرضا (۱۳۹۵)، مبانی پیشنهادی طراحی مسکن متناسب با فرهنگ قوم عرب خوزستان، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، برلین آلمان.
- رستگاری، منا و حقیقت بین، مهدی و سوزنچی، کیانوش (۱۴۰۰)، امکان‌سنجی ارتقای کیفی منظر جوامع زیستی حاشیه تالاب‌ها براساس رویکرد اکولوژی ژرف نگر (موردشناسی: روستای صراخیه در حاشیه تالاب شادگان)
- رستم پیشه، مریم و نصیر سالمی، سید محمدرضا و تیزقلم زنوزی، سعید (۱۳۹۸)، ارزیابی و تحلیل تطبیقی ساختار کالبدی اقامتگاه‌های بومگردی (مورد مطالعه: اقامتگاه‌های بومگردی تالارخانه بردبار و دیلمای گشت؛ استان گیلان)، نشریه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، شماره ۲

۵. سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۴)، شاخص های معماری مسکن روستایی در ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲
۶. سرتیپی پور، محسن (۱۳۹۱)، رویکرد محلی گرای در معماری روستاهای ایران، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یکم، شماره ۲
۷. شاه وردی، پریسا و صلواتیان، سیده مامک و صفری، حسین (۱۴۰۱)، تحلیل ویژگی های کالبدی خانه های تاریخی رشت با هدف ارائه رهیافت های طراحی اقامتگاه های بومگردی شهری، نشریه علمی باغ نظر، ۱۹
۸. فرج اله چعب، حسین (۱۳۹۵)، تمدن عیلام و مردم عرب خوزستان، انتشارات: تراوا
۹. قانی، افسانه و قوامی، هاجر (۱۳۹۶)، خوزستان بردیه روستای مزیف های بافته دست نقوش، اولین کنفرانس ملی نمادشناسی در هنر ایران با محوریت هنر بومی
۱۰. قدیر معصوم، مصطفی و مینایی، مهرسا و دربان آستانه، علیرضا (۱۳۹۹)، نقش اقامتگاه های بومگردی در توسعه گردشگری روستایی در نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال نهم، شماره دوم (پیاپی ۳۲)
۱۱. قوچانی، امیدمهراب و غنیان، منصور و خسروی پور، بهمن، سی کراتز، جان (۱۳۹۸)، تبیین چارچوبی جهت بسط حمایت از توسعه گردشگری روستایی بر اساس تلفیق نظریه های تبادل اجتماعی و تصویر مکان (مورد مطالعه نواحی تالابی استان خوزستان) فصلنامه پژوهش های روستایی، دوره ۱۰، شماره ۳
۱۲. قییم، عبدالنبی (۱۳۸۰)، نگاهی جامعه شناختی به زندگی و فرهنگ مردم عرب خوزستان، عبدالنبی قییم، فصلنامه مطالعات ملی، سال ۲، شماره ۷
۱۳. قییم، عبدالنبی (۱۳۹۳)، پانصد سال تاریخ خوزستان و نقد کتاب تاریخ پانصد ساله خوزستان احمد کسروی، نشر: اختران
۱۴. کریمی چهارطاقی، مریم و ممتحن، مهدی (۱۳۹۵)، گذری بر گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستا (نمونه موردی: روستای روی آب سراخیه در تالاب شادگان، خوزستان)، کنگره بین المللی معماری، گردشگری و توریسم، امارات
۱۵. کریمی چهارطاقی، مریم و ممتحن، مهدی (۱۳۹۶)، نقش گردشگری در توسعه اجتماعی و اقتصادی روستایی (نمونه موردی: روستای روی آب سراخیه در تالاب شادگان، خوزستان)، پژوهش های علوم میان رشته ای در شهرسازی و معماری
۱۶. کلاه کج، منصور و بنی تمیم، مهناز (۱۴۰۱)، مطالعه قوم نگاری حصیر بافی مردم عرب خوزستان، دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۸
۱۷. گرجی مهلبانی، یوسف و یاران، علی و پروردی نژاد، سمیرا و اسکندری، منیژه، (۱۳۹۰)، ارزیابی معماری همساز با اقلیم در خانه های کاشان، نشریه آرمان شهر، شماره ۷
۱۸. ماجدی، حمید و امجد، حسین و بهمن پور، بهمن (۱۳۸۹)، باز زنده سازی اماکن تاریخی - فرهنگی (مطالعه موردی: هتل باغ مشیرالممالک - شهریزد)، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره پانزدهم، شماره چهار
۱۹. محمدیان، عبرت و صفاری، امیر و کرم، امیر (۱۳۹۸)، منطق چیدمان فضایی سکونتگاه های جلگه خوزستان، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری، سال چهارم، شماره ۳۳
۲۰. مشبکی اصفهانی، علیرضا و غفاری، رژی (۱۴۰۰)، طراحی اقامتگاه بومگردی با رویکرد توسعه و ترویج معمار بومی گیلان مطالعه موردی: شهرستان ماسال، فصلنامه علمی تخصصی پژوهش های گردشگری و توسعه پایدار سال چهارم، شماره ۲ (پیاپی: ۱۱)
۲۱. مودودی ارخودی، مهدی و فردوسی، سجاد (۱۴۰۰)، تبیین نقش بومگردی در توسعه جوامع روستایی (مورد مطالعه: روستای افین)، نشریه علمی کاوش های جغرافیایی مناطق بیابانی. سال نهم، شماره اول
۲۲. یاسینی، سیده راضیه (۱۳۹۶)، مطالعه جامعه شناختی و فرهنگی پوشاک سنتی زنان کناره دریای جنوب ایران (بوشهر، هرمزگان، خوزستان) نشریه زن در فرهنگ و هنر، دوره ۹، شماره ۲

23. bartarinha.ir
24. basmatt.com
25. eliron.ir
26. farsnews.ir
27. lastsecond.ir
28. mashreghnews.ir
29. miraskhz.ir
30. seemorgh.com
31. tasnimnews
32. waterhouse.ir/tourism

